

Tür: Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 22 Haziran 2021

Gönderim Tarihi: 7 Haziran 2021

Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2021

Atıf Künyesi: AYDOĞDU, Yusuf (2021), “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçi Şiirin Serüveni II (1960-1980)”, **International Journal Of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 2, S. 2, s. 30-52.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATINDA TOPLUMCU GERÇEKÇİ ŞİİRİN SERÜVENİ II (1960-1980)

YUSUF AYDOĞDU¹

ÖZET

Cumhuriyet döneminin başında halkçılık, köycülük ve sosyalist bir dünya özlemi etrafında şekillenen, Anadolu insanına yönelme düşüncesi paralelinde filizlenen ve Nazım Hikmet’in fikirleri-şiiirleriyle gelişmeye başlayan toplumcu gerçekçi şiir, 1940’lı yıllarla birlikte geniş bir şair kadrosu tarafından savunulan ve yaygınlaşan bir şiir hareketine dönüşür.

İlk çalışmamızda bu şiir anlayışının ortaya çıkış serüvenine, öncüsü Nazım Hikmet’e, onun etkisinde yeşermeye başlayan “Kırk Kuşağı” toplumcu gerçekçi şiire ve şairlerine odaklanılmıştı. Bu çalışmamızda ise 1960’lı yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlayan, özellikle 1961 Anayasası sonrasında daha özgür bir hareket alanı bulan “60 Kuşağı” toplumcu gerçekçi şiir anlayışının gelişim serüvenine, bu hareket içinde ön plana çıkan şairlere ve şiir anlayışlarına odaklanıldı. Dolayısıyla bu çalışmayla 1923-1980 yılları arasında etkili olmaya başlayan toplumcu gerçekçi şiirin Türk edebiyatındaki konumu, gelişim serüveni ve etkisi bir bütünlüğe kavuşturulmak istenmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: yaydogdu@bingol.edu.tr, ORCID 0000-0003-1013-5278

Anahtar sözcükler: Modern Türk Şiiri, Sosyalizm, Marksizm, Toplumcu Gerçekçilik, 1960 Sonrası Toplumcu Gerçekçi Şiir Hareketi

IN TURKISH LITERATURE IN THE REPUBLIC PERIOD

THE ADVENTURE OF SOCIAL REALISTIC POETRY II (1960-1980)

ABSTRACT

Socialist realist poetry is a movement shaped around populism, peasantism and aspiration for a socialist world in Turkey. Socialist realist poetry develops in Turkey under the leadership of Nazım Hikmet. Under the influence of Nazım Hikmet, a very strong socialist realist poetry movement developed and became widespread in Turkey in the 1940s. In our previous article, Nazım Hikmet's socialist realist poems and the "40 Generation" that developed under his influence were examined.

In this study, the view of socialist realist poetry and poets of the "60 Generation", which started to become widespread since the 1960s and found a more free movement especially after the 1961 Constitution, were examined. With the study, the position, development adventure and effect of socialist realist poetry on Turkish literature, which started to be effective between 1923-1980, were aimed to be completed.

Key words: Contemporary Turkish Poetry, Socialism, Marxism, Socialist Realistic Poetry, Socialist Realistic Poetry Movement After 1960

GİRİŞ

Cumhuriyet döneminin başında Anadolu insanına yönelme düşüncesi paralelinde filizlenen toplumcu şiirin en önemli ismi olan Nazım Hikmet'in fikirleri ve şiirleriyle gelişmeye başlayan toplumcu gerçekçi şiir, 1940'lı yıllarda geniş bir hareket alanı bulur ve bu şiir anlayışına uygun hareket eden, "Kırk Kuşağı olarak adlandırılan bir kuşağın doğmasına imkân tanır. Bu kuşakla iyice yaygınlaşmaya başlayan toplumcu gerçekçi şiirin etkisi, 1950'li yıllarda bir miktar azalsa da 1960'lı yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlayan, özellikle de 1961 Anayasası'nın getirdiği kısmi özgürlük ortamının, dünyadaki özgürlükçü ve sosyalist rüzgârın etkisiyle "60 Kuşağı" olarak adlandırabileceğimiz yeni bir toplumcu gerçekçi şiir hareketinin ortaya çıkmasını sağlar.

1950 sonrasında Türkiye’de başlayan çok partili yaşam ile birlikte ülkenin birçok alanda alışkanlıkları değişmeye başlar. Bu değişimden Türk şiiri de payını alır. 1950’li yılların ortalarından itibaren Garip şiir anlayışının şiiri sıradanlaştıran, halka indiren, her türlü estetik ve yapısal unsuru dışlayan tavrına karşın İkinci Yeni şiiri kapalı, soyut, derinlikli bir şiir ile karşımıza çıkar. Bu şiir anlayışı; anlam kapalılığını önceleyen, imgeye, bilinçaltı otomatizmine yaslanan, Garip şiirindeki konuşma dilini dışlayan, çoğunluktan ziyade belli bir sanatsal seviyeye çıkmış azınlığa seslenen; çağrışıma dayanan, yeni okuma ve yorumlamalara açık bir şiirin peşinden gider. Ayrıca Sürrealizm, Varoluşçuluk ve Dadaizm akımlarından etkilenen bu hareketin şairleri İkinci Dünya Savaşı sonrası bütün dünyada yaygınlaşan bunalımın yanında sıkıntı, yalnızlık, yabancılaşma, yenilmişlik, içe kapanma, bezginlik, şüphe, tikslenme gibi temaları şiirlerinde işlerler. Kimi siyasal farklılıklara rağmen genel manada sanata, özel manda şiire benzer yerlerden bakan, benzer düşünüş ve duygulanıma sahip şairlerden oluşan İkinci Yeni şiiri, 1950’lerden itibaren Türk şiirine yön vermiş hareketlerin başında gelir. Ancak bu şiir hareketi sosyalist/solcu şairlerin çoğu tarafından bir kaçış edebiyatı olarak görülerek acımasızca eleştirilir (Aydoğdu, 2021: 23).

1961 Anayasasının sağladığı görece özgürlük ortamı ile sosyalist düşünce Türkiye’de daha rahat ve geniş bir hareket alanı bulur. 1960’lı yıllar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de özgürlük hareketlerinin hızla yayıldığı yıllardır. Nitekim daha sonra “68 Kuşağı” olarak anılacak olan bir hareketin ortaya çıkmasını sağlayan bu dönemde edebiyatın her alanında toplumcu gerçekçi anlayışın etkileri hissedilir. Özellikle şiirde Nâzım Hikmet, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Ahmed Arif, Attila İlhan, Arif Damar, Enver Gökçe gibi şairlerin etkisi devam etmekte, Can Yücel, Atıf Behramoğlu, İsmet Özel, Kemal Özer, Süreyya Berfe, Özkan Mert, Refik Durbaş, Egemen Berköz, Nihat Behram, İsmail Uyaroğlu, Nevzat Çelik, Ahmet Telli, Gülten Akın, Afşar Timuçin, Güven Turan, Veysel Çolak gibi şairler de yeni toplumcu gerçekçi şairler olarak ön plana çıkmaya başlarlar.

Kolektivizm, emek, adalet, eşitlik, paylaşımcı sosyal bir düzen gibi kavramları ve bu kavramlar etrafında oluşturulacak yönetim biçimini benimseyen bu şiir kuşağı, 1971 Muhtırası sonrasında bir müddet duraklama yaşasa da 1980 Darbesi’ne kadar Türk şiirindeki etkisini devam ettirmeyi başarır.

Bu dönemde Avrupa’da sosyalist sokak hareketlerinin etkisi, 1961 Anayasası’nın sağladığı olanaklar, 1962’de kurulan Türkiye İşçi Partisinin ülke genelinde karşılık bulması, Marksizmi anlatan birçok kitabın Türkçeye çevrilmesi, çeşitli sol eğilimli yayınevlerinin kurulması,

Nazım Hikmet'in kitaplarının tekrar yayımlanmaya başlaması, Hasan Hüseyin Korkmazgil'in *Kavel* (1963), *Temmuz Bildirisi* (1965), *Kızılırmak* (1966) adlı eserlerinin çıkması, Ahmed Arif'in daha önce dilden dile yayılmış olan şiirlerinin *Hasretinden Prangalar Eskittim* (1968) adıyla bir kitap şeklinde yayımlanması sol politik ve edebiyat çevrelerinde büyük etkiler yaratır. Bu şairlerin şiirleri sosyalist hareketinin birer sloganı haline gelir. Bütün bu gelişmelerin etkisiyle 1960'lı yıllar, sosyalist hareketin hem sanatta hem de siyasette Türkiye'deki en etkili olduğu dönem olarak ön plana çıkmaya başlar (Aydoğdu, 2011: 54).

1. 1960 SONRASI TOPLUMCU GERÇEKÇİ ŞİİR

“60 Kuşağı” olarak adlandırılan yeni toplumcu gerçekçi şiir, kendisinden önceki kuşağın şiirinden beslenmekle birlikte bu kuşağın şiir yoluyla aktardığı mücadele, sınıf kavgası, kolektivizm, işçi-emekçi sınıfın mücadelesi gibi meseleleri günlük yaşama, sokağa yansıtmaya çalışan, bir bakıma sosyalist düzen için mücadele edecek daha politik ve radikal bir sanattan yana tavır alırlar. Bu bakımdan “Altmış Kuşağı” toplumcu şairleri şiir yoluyla giriştikleri sosyalist mücadeleyi daha ileriye ve daha geniş kitlelere taşımışlardır. Bu tavır, zamanla genel manada sanatı, özel manada şiiri kendi mecrasından çıkarmış, bir araca dönüştürmüştür.

Bu dönem şair ve yazarları genellikle *Yeni Gerçek*, *And*, *Halkın Dostları*, *Yürüyüş*, *Militan*, *Yeni a*, *Gelecek* gibi belli dergiler etrafında bir araya gelir. Bu dergiler edebi içeriklerinin yanı sıra, güncel, düşünsel ve politik bir misyon da yüklenirler ve işçi sınıfının yaşadığı problemleri, sosyalist düşünceye dair çeşitli kuramsal meseleleri de ele alan çok yönlü dergiler olarak ön plana çıkarlar; “*İdeolojik anlayışın günlük hayatın her köşesine sindiği bu günlerde sanattaki her adım Marksist dünya görüşüyle değerlendirilmeye tabi tutulur.*” (Korkmaz, 2009: 302). Böylece bu hareketin şairleri edebiyatı kendi siyasal düşüncelerinin bir aracı olarak görürler, siyasal tavırlarını şiirin önüne geçirirler ve bütün edebi çalışmaların nihai hedefi olarak da sosyalist devrimi gerçekleştirilmesini umarlar.

Bu şairlerin bir diğer ortak özelliği; benzer söz ve imge dünyasına yaslanmalarındır. Özgürlük, kavga, ekmek, devrim, umut, bilinç, mücadele, direnç, sokak, eylem, sosyal yaşam, güncel politika gibi kavramlar bu şairlerin sıkça kullandıkları kavramlardır. Hatta bu;

“*Anahtar kelimelere yer vermeyenleri, sözgelimi; II. Yenicileri ve 1980 sonrasındaki pek çok şairi burjuvalıkla, korkaklıkla ve bireycilikle suçlarlar. Onların şiir için esas aldıkları ölçü, şiirin kendine has ölçüleri değil, bazı anahtar kavram ve kelimelerin şiirde kullanılıp kullanılmadığıdır.*” (Narlı, 2002: 27).

Bu tavır çok daha ileriye götürülür 1969'da Ant dergisinin 2 Aralık 1969 tarihli 153. sayısında Osman S. Arolat'ın öncülüğünde "*Devrimci Genç Şairler Savaş Açıyor*" başlıklı söyleşide Ataol Behramoğlu, İsmet Özel, Süreyya Berfe ve Özkan Mert gibi şairler İkinci Yeni şiirine karşı çıkarlar ve toplumcu şiiri neden savduklarını açıklarlar. Behramoğlu, bu söyleşide edebiyatımızın birçok yönden geri kaldığını, Türkiye'nin çağdaş zevklerini karşılamadığını belirtir ve bu geri kalmış edebiyatla savaşmanın her toplumcu gerçekçi şairin görevi olduğunu belirtir. (Arolat, 1969: 14). Çünkü bu anlayışa göre şair önemli bir görev yüklenmiştir. O, "*kahraman imgesine sahiptir ve kurtarıcı öznedir*" (Oktay, 1992: 47) ve bunun gereğini yapmakla yükümlüdür.

Bu dönem şairlerinin çoğu liberal kapitalist sisteme karşı örgütlenirler. Eserlerinde de sıklıkla kapitalizme başkaldırı, Marksist dünya görüşüne övgü vardır. Böylece siyaset ile edebiyatın iç içe geçtiği bir süreç oluşmaya başlar. Sanat somut ve güncel olaylardan beslenen bir alan haline gelir. Hareketin sanatçıları sanata toplumsal ve siyasal bir işlev kazandırırken halk kitleleri de sanat ürünlerini hiçbir çaba göstermeden algılamak ve anlamlandırmak ister. Bu kitleler toplumsallaşmayı öncül kabul ederken sanatın sınırı siyasal tavır nedeniyle daralır veya daraltılır. "*Özellikle şiirin öznesi, siyasal savaşım içindeki militana indirgeni. Bir başka deyişle, "emek açısından sanat"ın ilgi alanını siyasal savaşım belirledi.*" (Özer, 2000a: 12). Ancak bu sanatsal yanılı politik açıdan ses getiren fakat estetik açıdan zayıf, zaman zaman da niteliksiz bir edebiyatın oluşmasına neden olur. Ayrıca bu hareketin şairleri somut ve güncel olanın peşinden gitmeyi, yaşanılanı yazmayı amaç edindiler ancak yaşanılan olayları yazarken bu olayların tarihsel derinliğine sahip olmamaları, şiirde çoğu zaman estetiği ihmal etmeleri, şiiri gerçek serüveninden başka bir mecraya taşıdı. "*Yanılgılar ideolojik-estetik çerçevede belirginleşti. (...) Konu zenginliği gözetilmedi. Aynı sözlük kullanıldı. Bu nicel çoğalma, 1970'li şiiri yatay olarak boyutlandırdı*" (Bilen, 1985: 21).

Diğer taraftan bu şiir anlayışı pratiği gerçekleşmemiş bir iyimserlikle hareket eder. Şiir yoluyla "*mutlu yarınlar, özgürlük, hür ufuklar, vız gelen zindan ve aç işçi*" (Gülendam, 2010: 213) gibi sıkça kullanılan kalıplaşmış ifadeler ve imgelere yaslanan sosyalist şairler, işçi sınıfını etkilemeye ve sosyalizme inandırmaya çalışır. Ancak şiirdeki bu tutum ütopyik ve sloganıcı bir söylem doğurur. Zaman zaman bu tutum sokakta karşılık bulsa da edebiyatta;

"kendini tekrar etme"yi doğurur. Dolayısıyla "bu dönemdeki toplumcu şiirin estetik kaygıdan uzak olduğu, bir estetik kaygıları varsa bile bu, dünya görüşünün, doktriner bağlanmanın

sınırladığı bir anlayış olduğu, şiir üzerine çalışmanın savsaklandığı” (Asiltürk, 2006: 130-131) söylenebilir.

Genel manada sanata özel manada şiire estetik kaygılardan ziyade siyasal ve düşünsel bir tavırla yaklaşan altmış sonrası toplumcu gerçekçi şairleri aşağıdaki izlekler etrafında bir şiir anlayışı oluştururlar:

- Yerleşik düzene eleştiri,
- Sınıf anlayışı: Halk ve işçi sınıflarının güncelleşmesi,
- Yeni bir sığınak: Kadın,
- Doğa ve diyalektik diriliş,
- Kentleşme ve problemleri (Korkmaz&Özcan, 2013: 303).

1960-1980 yılları arasındaki toplumcu gerçekçi şiir kuşağı kendisinden önce Nazım Hikmet ile başlayan ve “40 Kuşağı” ile devam eden bu şiir anlayışını 1960’lı yıllardan itibaren çok daha yüksek bir sesle ve daha sloganik bir söylemle devam ettirmiş, dönemin politik ortamının sağladığı özgürlük ortamıyla çok daha geniş bir etki bırakmıştır. Bu edebi hareket; yerleşik düzen eleştirisi, halk ve işçi sınıfının problemleri, kadın ve kadın kimliğinin problemleri, doğa ve diyalektik diriliş, kentleşme ve onun getirdiği problemleri, sömürü düzeni ve eleştirisi, sınıfsız bir toplum isteği gibi temel izlekler etrafında bir şiir anlayışı geliştirirler. 1960’larda nicelik bakımından birçok toplumcu gerçekçi şairle karşılaştık da bunlardan bazıları hem bu şiire katkıları hem de toplumcu estetiği geliştirmeleri bakımından daha fazla ön plana çıkmaktadır.

1.1. Ataol Behramoğlu

1960’larda, İkinci Yeni’nin kapalı, soyut, içe dönük ve halktan kopuk şiirine savaş açan şairlerin başında Ataol Behramoğlu gelmektedir. Behramoğlu; İsmet Özel, Süreyya Berfe, Özkan Mert ile birlikte İkinci Yeni’yi hedef alan ve bu şiir anlayışının aksine, şiirlerinde işçi ve emekçi sınıfı, toplumsal ve politik olayları merkeze alan, güncelden beslenen bir şiir anlayışının temsilcisi olarak ön plana çıkar. “*Her Şey Şiirdir*” (1955) adlı şiirinde de görüldüğü üzere lise yıllarında daha çok Attila İlhan, Orhan Veli, Fazıl Hüsni Dağlarca etkisinde kendi şiirini bulmaya çalışan şairin, 1960’lardan itibaren tamamen toplumcu gerçekçi şiire yöneldiği ve kendi özgün şiirini oluşturduğu görülür. Özellikle 1960 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile başlayan sonrasında aynı üniversitedeki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde Rus Dili ve Edebiyatı Bölümüyle devam eden öğrencilik serüveni ve sonrasında Türkiye İşçi Partisi’ne üyeliği, onun politik fikirlerinin yanı sıra şiirini de birçok

yönden değiştirir. 60'lı yıllarda toplumcu kuşağının manifestosu haline gelen “*Bir Gün Mutlaka*” adlı şiiriyle hem toplumcu şiir hem de diğer edebiyat çevrelerinde ön plana çıkmaya başlayan şairin ilk şiir kitabı *Bir Ermeni General* 1965 yılında yayımlanır.

*“Gencim daha dünyayı görmek istiyorum, öpüşmek ne güzel, düşünmek ne güzel, bir gün mutlaka yeneceğiz!
Bir gün mutlaka yeneceğiz, ey eski zaman sarrafları!
Ey kaz kafalılar! Ey sadrazam!”* (Behramoğlu 2006: 67).

Behramoğlu daha sonra 1969 yılında Ant dergisinde aynı çizgideki arkadaşları ile mevcut şiir geleneğine bir başkaldırı sayılacak olan “*Toplumcu Genç Şairler Savaş Açıyor*” başlıklı oturumda yeni toplumcu şiir üstüne görüşlerini dile getirir. Yine aynı yıl içerisinde İsmet Özel ile birlikte Halkın Dostları dergisini çıkaran şair, bu dergide Marksist/Sosyalist düşüncenin sözcülüğünü yapmanın yanı sıra, II. Yeni Şiiri’ne ve bu şiir anlayışının toplumsal değerlerden uzak tutumuna karşı sert eleştirileri ile ön plana çıkar. Halkın Dostları dergisi genel hatlarıyla toplumcu gerçekçi çizgideki yazar ve şairlerin bir araya geldiği, edebi çizgisinin yanı sıra yüksek dozajlı politik kimliği ile de ön plana çıkan bir dergi olur. Dergide diğer şiir anlayışları, özellikle de İkinci Yeni Hareketi, halkın meselelerine yabancı kalmaları, soyut ve kapalı bir şiir anlayışını benimsemeleri ve politik olmamaları sebebiyle sert bir tutumla eleştirilir. Dergide;

“İşçi, halk, fabrika, çelik, demir, maden, silah, mermi vb. imgelerin sıkça kullanıldığı görülürken silahın ve kavganın ön plana çıkarıldığı, devrimin, halkın, işçinin, devrim önderlerinin de sürekli övüldüğü görülür” (Ayyıldız, 2015: 74).

1970 yılında yurt dışına çıkan Behramoğlu Londra, Paris, Moskova gibi şehirlerde uzun yıllar kalır. Bu süreçte Batı edebiyatını daha yakından tanır ve bu alana yoğunlaşarak şiir, tiyatro, çeviri, anı, gezi yazısı gibi birçok türde eser verir. 1974 yılında yurda dönen Behramoğlu İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları’nda dramaturg olarak çalışmaya başlar. 1975’te kardeşi Nihat Behram ile çıkardıkları edebiyat-kültür dergisi *Militan* sol çevrelerde çok büyük ilgi görür. Yine bu dönemde yayımladığı *Ne Yağmur... Ne Şiirler...* (1976), *Kuşatmada* (1978), *Mustafa Suphi Destanı* (1979), *Dörtlükler* (1980) adlı kitapları ile toplumcu şiirde önemli bir isim haline gelir. 1980 Askeri Darbesi sonrasında bir müddet hapis yattıktan sonra yurt dışına çıkmak zorunda kalan Behramoğlu şiir dışında deneme-inceleme, anı, gezi yazısı, oyun, antoloji, çeviri gibi alan ve türlerde onlarca kitap kaleme almış bir sanatçıdır. Bütün yaşamı

boyunca toplumcu gerçekçi bir sanat anlayışını benimsemiş olan sanatçı, hâlâ bu çizgide üretimine devam etmektedir.

1.2. İsmet Özel

Modern Türk şiirinin hem şiirleri hem de yaşadığı fikirsel dönüşümleriyle ön plana çıkan önemli şairlerinden olan İsmet Özel, İkinci Yeni etkisinde başladığı şiir serüvenini daha sonra toplumcu gerçekçi bir çizgide devam ettirmiş 1974'te Diriliş dergisinde yayımladığı “*Amentü*” şiirine dek Marksist ve sosyalist pencereden hayata ve sanata yaklaşmış şairlerdendir. 1974 yılından sonra ise Müslüman dünya görüşü çerçevesinde bir sanat anlayışını benimsemiştir.

İlk dönem şiirlerinde varoluş problemine odaklanan şair, bu tutumunu yansıtan, bireysel bir şiirin peşindedir. Bu dönemde daha çok İkinci Yeni etkisinde olan şair, 1960'ların ortalarından itibaren toplumcu gerçekçi şiir anlayışına yönelir. Altmışların toplumsal ve siyasal meselelerini, işçi ve öğrenci olaylarını şiir yoluyla aktaran Özel'e göre sanatçı önemli bir tanıktır ve sorumlulukları vardır. Bu sebeple o, her daim bu sorumluluk duygusuyla hareket etmek durumundadır. Özel daha sonra yöneldiği İslami çizgideki şiir ve yazılarında da aynı tutumu sergilemeye devam eder.

Kendi hayat yolculuğunu “*Şair, Komünist ve Müslüman*” kavramları etrafında anlamlandırmaya çalışan Özel'in 1966'da yayımladığı *Geceleyn Bir Koşu* adlı şiir kitabında dünyadaki konumunu, duruşunu sorgulayan, kendi problemlerini çözmeye çalışan sıkışmış bir birey ile karşılaşırız.

Bu kitabın hemen ardından 1969 yılında yayımlanan *Evet İsyan* ise şairin sosyalist tavrının en yoğun hissedildiği kitabıdır. Özel bu eserinde artık daha yüksek ve tok bir sesle konuşan, halka yaslanan, onların meselelerini şiire taşıyan bir şiir anlayışıyla okurun karşısına çıkar. Örneğin “*Sevgilim Hayat*” şiirinde bütün dünyadaki sosyalist mücadeleye göndermelerde bulunan şaire göre topyekûn bir mücadele ile sosyalizmin gerçekleşmesi mümkündür;

“çünkü biz savaşmasak

Uzak Asya'dan çekik gözlerimiz

Küba'dan kıvırcık sakallarımızla

savaşmasak

güm güm vurur mu kömürün kalbi Kozlu'da

Ke san'da, Kandehar'da ümüğüne basılır mı vahşetin” (Özel, 1998: 110).

Ancak Özel'in şiiri, kimi toplumcu şairler gibi salt bir şey anlatmaya odaklanmış, açık, somut bir şiir değildir. Özel, hangi dönemde olursa olsun, şiir estetiğini, imge zenginliğini, dil işçiliğini ön plana çıkarmaya çalışır. Sosyalist etkilerin çok açık bir şekilde aktarıldığı “Evet İsyân” şiirinde de belirttiğimiz tavrı görmek mümkündür.

*“ben karakavruk yüzümün arkasında
kırbaçlayarak büyüttiğim ağrıyı bırakıyorum
bana ne çerçilerden, çerilerden, kullardan
halksa kal'am onu kal'a kılan benim
boşanır damarlarıma yılların kahraman gürültüsü
çünkü kavganın göbeğidir benim yerim.
Ay vurunca çatlatır göğsümdeki mahşeri
çünkü kavganın göbeğidir benim yerim”* (Özel, 1967, s. 28–29)

1974 yılından itibaren düşünce ve inanç dünyasında radikal bir değişime giden Özel'in 1975'te yayımladığı *Cinayetler Kitabı* onun sosyalist bir şair olarak siyasî, toplumsal hadiseleri şiire taşıdığı son eseridir. Bu kitabın ardından çıkardığı şiir kitaplarında ise topluma ve meselelere İslami bir duyuş ve düşünüşle yaklaşan şairin şiir dilinin, keskin, sert ve şok etkisi yaratan radikal imaj dünyasının değişmediğini belirtmek gerekir.

1.3. Süreyya Berfe

60 kuşağının bir diğer toplumcu şairi olan Berfe, ilk dönem şiirlerinde kapalı, soyut, imgeye yaslanan ve önemli ölçüde İkinci Yeni Hareketi'nden beslenen bir şiir anlayışını benimserken 1960'lı yılların sonlarına doğru toplumcu gerçekçi bir şiir anlayışına yönelir.

Berfe'nin toplumcu çizgideki şiirlerinde önemli ölçüde toplumsal ve politik tanıklık hâkimdir. Türkiye'deki ve dünyadaki kimi politik gelişmeler ve bunun halka ve işçi sınıfına yansımaları onun şiirinde önemli bir yer bulur;

“Savaş ve etkileri politik malzeme olmanın ötesinde ölüm, açlık, yoksulluk, yıkım ve kaybolan masumiyetle bir araya getirilir. Kıbrıs Savaşı'ndan Kore Savaşı'na, Şili'den Portekiz'e devrimci savaşlar, yarattığı trajik etkilerle birlikte Süreyya Berfe'nin şiirlerinde karşılık bulur” (Balık, 2017: 3).

Örneğin “*Dünyayı Seviyorum*” adlı şiirinde savaşın yarattığı yıkımlar ve topluma yansımalarına odaklanan şair, özellikle de çocuk duyarlılığıyla da ön plana çıkar;

“(…)

Bugün geçti düşman damların üstünden

Bugün geçti ateşler damlardan içeri

Bugün öldü annen, hazırlan yarına

Bomba şeker, bomba defter, bomba çukolata” (Berfe 1999: 47)

Ayrıca Berfe'nin, Nazım Hikmet, Ahmed Arif, Hasan Hüseyin Korkmazgil gibi şairlerin etkisiyle halk şiirinden beslenen açık, anlaşılır bir şiir dili oluşturma çabası içerisine girdiğini söyleyebiliriz. Şairin 1969'da yayımlanan *Gün Ola* adlı ilk şiir kitabında Türkmen ve Avşar ağıtları, halk ozanlarının türküleri ve Nâzım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye* adlı kitabından etkiler görülür. “*Kasaba*” şiiri bu tarz şiirlerdendir;

“*Kadınlar yün eğirir*

Önce masal yüzlü ninniler

Sonra bağ türküleri

Yaşmaklı yemenili türküler

Kasaba türküleri söylenir” (Berfe, 1999: 27)

1971 yılında yayımlanan *Savrulan* adlı şiir kitabında ise toplumcu gerçekçi etkiler daha yoğundur. “*Berfe'nin poetikasında politik duruşun izlerini yansıtan, sosyalist toplumcu gerçekçi dönemi*” (Balık, 2017: 8) bu eseriyle başlar. Bu kitapta kent insanının yoksulluğu, ekonomik ve toplumsal problemleri öne çıkarılır. Ayrıca çalışmalarıyla halktan kopmuş, bireysel bir sanatın peşinde koşan sanatçılar da yerilir ve alaya alınır;

“*Tütün, ter, mapusluk*

bir çıkın elma, bir dürüm...

Bana bir şey sorma.

Ahmed'in avradı çıkıyor topraktan meşegülü.

Ölen anası, acı değirmeni.

Çocuklar oynuyor damda, öksüzoğlan çiçeği.

Bana bir şey sorma” (Berfe, 1999: 118).

Berfe, 1969'daki "*Devrimci Genç Şairler Savaş Açıyor*" başlıklı söyleşide sanata bakışını açıklarken halktan kopuk sanatçıları şu ifadelerle eleştirmiştir;

“Bugün şiir yazan eski kuşak şairlerinin çoğu Anadolu insanını tanımaz. Halkın değerlerinden, onun devrimci mücadelesinden kopmuşlardır. Masalarının başına geçer şiirlerini yazarlar. Halk diye bir kaygıları yoktur. İçlerinde, eline Anadolu'ya gitmek fırsatı geçtiği halde gitmeyenler var. İstanbul'da kalmayı tercih ediyorlar. Bütün bu anlayışlara karşı mücadele edeceğiz. Halkın yaratıcı kaynaklarından uzaklaşmış bir şiir, yabancılaşmış bir şiirdir” (Arolat 1969: 16).

Berfe'nin toplumcu çizgideki şiirlerinde Anadolu'dan bütün dünyaya yayılan evrensel bir sosyalist duyarlılıkla karşılaşırız. Savaş ve yarattığı yıkımlar, acılar, bilinç, yoksulluk, toplumsal mücadele, eğitimsizlik, çocuk duyarlığı gibi konular Berfe'nin bu dönem şiirlerinin ana eksenini oluşturur.

1.4. Nihat Behram

Toplumcu gerçekçi edebiyatta 1970'li yıllardan sonra etkili olmaya başlayan Nihat Behram, ağabeyi Ataol Behramoğlu ile birlikte 1972'de Halkın Dostları, 1975'te ise Militan dergisindeki şiir ve yazıları ile edebiyat sahasında kendini göstermeye başlar. Özellikle ağabeyi ile birlikte çıkardıkları Militan dergisi (1975-1976) 18 sayı çıkar ancak sosyalist çevrede büyük yankılar uyandırır. Behram ayrıca 1977-1980 yılları arasında Yılmaz Güney ile birlikte Güney dergisini çıkarır. 1980 Askeri Darbesi sonrasında T.C. vatandaşlığından çıkarılan sanatçı 1996'ya kadar Türkiye'den uzakta, sürgünde yaşamak zorunda kalır.

Behram'ın ilk şiir kitabı *Hayatımız Üstüne Şiirler* 1972 yılında yayımlanır. Behram'ın şiirlerinde dönemindeki diğer toplumcu şairlere göre politik tutumun çok daha yoğun bir şekilde işlendiği görülür. Yetmişli yıllarda iyice gerginleşen sağ-sol çatışmaları, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan gibi sosyalist gençlerin idamı gibi olaylar bu dönem sosyalist şairlerini daha politik bir söylem ve çizgiye iter. Behram'ın ilk kitabının ardından yayımlanan *Fırtınayla Borayla Denenmiş Arkadaşlıklar* (1974), *Dövüşe Dövüşe Yürünecek* (1976), *Hayatı Tutuşturan Acılar* (1978) adlı şiir kitaplarında da sert ve politik bir söylemin yoğun bir şekilde ele alındığı şiirler yazar. Örneğin 1975'te yayımlanan “*Dövüşe Dövüşe Yürünecek*” adlı şiiri bu örneklerden biridir;

“Bir marşta beni çarpan, çarpıştıran, koşturan

başka kelimeler de var:

işte halk...

işte kurtuluş...

yoksa ihtilal ve iktidar bir başına neye yarar?” (Behram, 2018: 65).

Ayrıca şairin yaşadığı hapisane günleri, gördüğü eziyet ve işkenceler de şiirinde sıkça işlenir. “Ölümün Eşiğinden” adlı şiir bu örneklerden biridir;

“(…)

Bana el ver, bana el ver...

bunları düşünürken

karanlık bir mahzendeyim

ve zincirler altındaydı omuzlarım;

kalabalıklar içinden sıyrılmış bir yürek

yılmadan

dövüp durdu bağrımı” (Behram, 2018: 99).

Toplumcu şiire ağabeyi Ataol Behramoğlu’nun yönlendirmesiyle başlayan ve Halkın Dostları dergisinde ilk şiirleri yayımlanmaya başlayan Behram, Militan dergisindeki yazı ve şiirleriyle ön plana çıkan şairlerdendir. Hapis, sürgün, kaçak durumda yaşama gibi çeşitli zorluklar yaşayan sanatçı buna rağmen Türk edebiyatına şiirin yanı sıra roman, anı, çocuk edebiyatı, gazetecilik gibi tür ve alanlarda da katkıda bulunmuş üretken bir sanatçıdır.

1.5. Refik Durbaş

1960’ların ikinci yarısından itibaren toplumcu gerçekçi şiirleri ile görünmeye başlayan Refik Durbaş, bu kuşağın büyük dönüşümler yaşamayan, bütün yaşamı boyunca toplumcu gerçekçi çizgide bir sanat anlayışını benimseyen şairlerindendir. 1971 yılında yayımladığı *Kuş Tufanı* adlı ilk şiir kitabında İkinci Yeni şiirine yakın bazı örneklere rastlansa da genel hatlarıyla *Kuş Tufanı* “taşradan büyük kente okumaya gelmiş, yoksul bir gencin sıkıntılı yaşantısından kırık dökük parçalar” (Bezirci, 1993: 75) taşıyan yönüyle karşımıza çıkmaktadır;

*“ey ezilmişlik!
bir gün ben de ulaşacağım kapılarına.
yoksulluğun o sonsuz panayırını aşacağım.
aşkın şiirini ve memuriyetini kuracağım
ve elbette bitecek zamanla edebiyat tarihi
sevdanın ve alkolün kahramanlığı. er mektupları
gurbetin yüreğimi dağlayan diktatörlüğü”* (Durbaş, 1997: 7).

Yabancılık, eziklik, umutsuzluk, yalnızlık, yaşama sevgisi gibi izleklerin etrafında şekillenen bu şiirler tam anlamıyla toplumcu gerçekçi öğeler taşımasa da şairin daha sonra devam edecek olan şiir serüvenine dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Özellikle kitabın son şiir örneklerinde sınıf bilincine, toplumsal meselelere dair bazı tespitlerle karşılaşırız. İlk şiirlerinde Attila İlhan ve Cahit Sıtkı Tarancı'nın etkisinde olan şairin 1974 yılında yayımlanan *Hücremde Ayışığı* adlı kitabında kendi bireysel meselelerinin yanında yoksul köylülerin, işçi sınıfının, özellikle de tarladaki, fabrikadaki kızların, kadınların problemlerine yoğunlaşmaya başladığı görülür. “*Tezgâhta Çalışan Kızlar*”, “*Ev Kurusu Kızlar*”, “*Dokumada Çalışan Kızlar*” bu şiirlerden bazılarıdır. Ayrıca şair bu kitabında, ilk kitabına göre, daha açık ve duru bir anlatıma yönelir. “*Dokumada Çalışan Kızlar*” şiirinde kızların çileli yaşamlarını sevecen ve umut dolu bir bakışla dile getirir;

*“Dokumada çalışan kızların
günleri naylon iplik, ucuz keten
emeğin, alın terinin ve aşkın
kanı damlar kirpiklerinden

Erimiş tırnaklarında al kına
tuzlu badem, eğlencelik
gençliği solmuş tül gelinlik
o çocuk yüzlü hanlarda”* (Durbaş, 1974: 22).

Şairin 1978’de yayımlanan *Çırak Aranıyor* adlı üçüncü şiir kitabı ise onun toplumcu çizgideki en yetkin eseri olarak ön plana çıkar. *Çırak Aranıyor*’da kıyım, zulüm, isyan, umut, mücadele, bilinç gibi toplumcu izlekler etrafında imgesel bir dilden ziyade anlatımcı (narrative) bir üslubu ön plana çıkaran bir şairle karşılaşırız. Daha sürükleyici bir dil yakalamak için aranjmanlardan, türkülerden de sık sık beslenen şairin bu kitabı onun toplumcu şiirdeki yerini sağlamlaştırır. Ayrıca kitapta yetmişli yıllarda meydana gelen kimi toplumsal ve politik meselelere dönük şiirlerle de karşılaşırız. Örneğin “*Anıt*” şiirinde idam edilen üç gencin (Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan) mücadelesini şiire taşıyan Durbaş, onların adını anmayarak şiiri bireysel bir mücadeleden toplumsal bir genelliğe kavuşturmayı amaçlar. “*Bir Dağ Yamacında*” adlı şiirinde ise 12 Mart döneminde işkenceye, zulme uğrayan devrimci gençlerin direnişini şiirleştirir;

“elim sanata düşer usta

dilim küfre, yüreğim acıya

ölüm hep bana

bana mı düşer usta?

sevda ne yana düşer usta

hicran ne yana

yalnızlık hep bana

bana mı düşer usta?” (Durbaş, 2016: 436).

Genel hatlarıyla Durbaş’ın şiiri, taşradan gelip kentlerin varoşlarına yerleşen bireylerin mücadelesine şahitlikle başlayıp toplumsal gerçekçi bir çizgiye doğru yola alır. Bu bakımdan onun şiiri çok büyük şiirsel kırılmaların, dönüşümlerin yaşanmadığı ancak zamanla daha genel ve güncel meselelerle yoğrulan bir şiire doğru yol alır. 1980 sonrasında da toplumcu gerçekçi şiir anlayışını devam ettirmeye çalışan Durbaş, şiir dışında inceleme, röportaj, antoloji, deneme gibi türlerdeki çalışmalarla da Türk edebiyatına önemli katkılarda bulunur.

1.6. Kemal Özer

Şiire 1950’li yılların başlarında Garip şiiri etkisinde başlayan, ancak daha sonra İkinci Yeni şiirine yönelen Özer, bu dönemde kaleme aldığı şiirlerini *Gül Yordamı* (1959), *Ölü Bir Yaz* (1960), *Tutsak Kan* (1963) adlı eserlerinde toplar. Her üç kitabında da kapalı, imgeye

yaslanan bireysel bir şiirin peşinde koşan Özer, 1970’li yılların başlarında şiirinde köklü bir değişime giderek toplumcu gerçekçi bir şiire geçiş yapar. 1973 yılında yayımladığı *Kavganın Yüreği* adlı şiir kitabıyla işçi-emekçi dünyasının sorunlarını, somut olayları, toplumsal-siyasal sorunları çok açık ve duru bir dille dile getiren şair, şiirini siyasal tavrının bir aracı olarak görmeye başlar. Hatta bu kitapta kendisi ve sanatsal geçmişi ile bir hesaplaşma yaşayan şair, bunca yıl toplumcu bir şiirden yana tavır almadığı için pişmanlık yaşadığını belirtir;

“Bunca geç kaldığıma üzgünüm,

Bulanıklıktan sıyrıp yaşamı

Açmakta çalışkan ellere” (Özer, 1976: 14).

Özer, 1974’te yayımlanan *Yaşadığımız Günlerin Şiirleri*, 1975’te yayımlanan *Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya* adlı şiir kitaplarında bu “kavga”yı daha da ileri götürür. Şiiri, tıpkı diğer toplumcu gerçekçiler gibi bir kavga aracı, bir silâh olarak görür. Amaç, okuru belli olaylara ve tavrılara çağırarak ve yöneltmektir. Özer, şiiri kendi amacından saptırır ve estetik kaygıya sırt çevirir. “Örneğin *“Ekim Sınavi”* şiirinde halkı bilinçlendirmeye çalışan bir sorumlu aydına dönüşür şair:

“Bugün gideceksen sandık başına

Anımsamadan gitme verilen kavgayı,

Bir ucu Vietnam ’da, Kamboçya ’da

Bir ucu Şili ’de, İspanya ’da

Kanla sulanmıştır emeğin haritası” (Özer, 2009: 197).

Özer’in şiirinde toplumsal ve siyasal kavga genellikle 1970-1980 yılları arasında kaleme aldığı eserlerinde görülmektedir. Şair, toplumsal ve siyasal kavga ile işçi ve işçi sınıfının mücadelesine bir şair olarak destek verme çabası içerisindedir. 1980 sonrasında kaleme aldığı şiirlerde de bu çizgide ayrılmayan Özer’in şiiri, şairin ölümüne dek güncel toplumsal tanıklığa dayanan, kolektivizm, emek, dayanışma, bilinç ve geleceğe dair umut aşıl原因 konu ve izlekler etrafında şekillenir. Özer’in şiir dışında deneme, anı, günlük, gezi yazısı ve çocuk öykücülüğü alanında çok üretken olduğunu belirtmek gerekir (Aydoğdu, 2011: 161-166).

1.7. Ahmet Oktay

Edebiyat hayatına 1950’li yıllarda başlayan ve Attila İlhan’ın çıkardığı Mavi dergisindeki şiir ve eleştiri yazılarıyla olgunlaşan Oktay’ın şiirlerinde 1960’lardan itibaren toplumcu gerçekçi bir anlayışın etkili olduğunu görmekteyiz. Şairin kimi yazılarında Garip ve İkinci Yeni şiir anlayışlarını eleştiren yazılarına rağmen ilk dönem şiirlerinde İkinci Yeni’nin dil ve imge anlayışını yansıtan bir şiire yakın olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü;

“Sanatçı, anlamın bütünüyle şiirden uzaklaşmasına karşı olmakla birlikte İkinci Yeni’nin imgeyi ve farklı anlatım tekniklerini öne çıkaran tutumunu olumlu karşılamış, kendi şiirlerinde uygulamıştır” (Yürek, 2018: 1).

Oktay her ne kadar toplumcu, belli bir amacı içeren bir şiir anlayışını savunsa da şiirin entelektüel bir üretim taşıdığını düşünen şairlerdendir. Bu nedenle onun şiiri çok somut ve doğrudan bir şey anlatan, mesaj veren bir şiir değildir. Oktay bu yönüyle şiir dilini ve imgeyi önemseyen toplumcu şairlerdendir. 1963’te yayımlanan *Gölgeleri Kullanmak* adlı ilk şiir kitabında toplumcu şiirde kendisine öncü gördüğü Ahmed Arif ve Attila İlhan’ın etkileri hissedilir;

*“Bu oda emanet, hadi uzan,
şimdi ellerim de çok nazlı
bir karanfille kanar.
Sunduğum bu yalnız, çocuk ülke,
bak, gece de göğsümde çok ağır,
şaşkın değilim ama silahımı yitirdim.*

Gelsin leylâkların açma zamanı

mümkün silâhımı halkımla bulmak” (Oktay, 2016: 18).

1964’te yayımladığı *Her Yüz Bir Öykü Yazar* ve 1966 yılında yayımlanan *Kaligari’nin Dönüşü* adlı kitaplarında ise toplumcu gerçekçi etkilerin yanında İkinci Yeni’nin özellikle de Edip Cansever şiirinin etkileri görülür. Şair, bu şiirlerinde içerik bağlamında toplumsal sorunlara odaklı ancak şiir dili bakımından simgeci, örtük, imge odaklı bir şiirden yana tavır alır. 1981 yılında yayımladığı *Sürdürülen Bir Şarkının Tarihi* adlı kitabında ise toplumsal sorunları daha yoğun işleyen Oktay’ın bu eseri, hem biçim hem de içerik bakımından toplumcu çizgideki en başarılı eseri olarak ön plana çıkar. Tanıklıkların ve hikâye edici bir

anlatımın ön plana çıktığı bu şiirlerde şair, 1960-1980 yılları arasında yaşanan olaylardan çeşitli dersler çıkarmış bilge bir söyleyişle okurun karşısına çıkar;

“Umarımız, kaçarımız yok bizim,

(...)

Acılar irdeleyecek

Acılar bileyecek bizi” (Oktay, 2016: 74).

“Bir pişmanlık mıdır yaşananlar?

Elini bir an suda unutup gitmesi

Bakarken ardından ağbani hırkaların.

İnsaninkine benzer kederi

Yalnız kalan tahta köprülerin” (Oktay, 2016: 83).

Oktay, 1980 sonrası şiirlerinde de toplumcu gerçekçi çizgiden ayrılmaz; ancak bu süreçteki şiirlerinde düşünce odaklı bir kültür şiirine yöneldiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda şairliğini ve eleştirmen kimliğini kuramsal nitelikteki çalışmaları ile destekleyen Oktay, edebiyat eleştirisine getirdiği yeni bakış ve yaklaşımlarla da Türk edebiyatını zenginleştiren çok yönlü bir sanatçı olarak ön plana çıkar.

1.8. Özkan Mert

60 sonrası toplumcu gerçekçi şiirin arka planda kalmış, az bilinen şairlerinden olan Özkan Mert, 1969 yılında Ant dergisinde *“Devrimci Genç Şairler Savaş Açıyor”* başlıklı yazıya İsmet Özel, Süreyya Berfe ve Ataol Behramoğlu'yla birlikte bildiriye imza atan şairlerdendir.

İlk şiirleri 1960'lı yılların başlarında Demokrat İzmir gazetesinde yayımlanan şairin bu şiirlerinde yaşama sevinci ile genç bir delikanlının aşka dair duyguları baskındır. Üniversite yıllarında Ankara'daki 68 Hareketi'ne katılan şairin bu dönemde hayata ve sanata bakışı değişir. 1969'da yayımlanan *Kuracağız Her Şeyi Yeniden* (1969) adlı ilk şiir kitabıyla, 60 kuşağının protestocu öncü şairlerinden biri haline gelir. Cemal Süreya onu;

“sözcükleri öpüştüren, dünyaya sataşan, her yönüyle gerçek bir şair” olarak tanımlar. Salah Birsal'e göre kafadaki kan dolaşımını düzenleyen biri... Sıra dışı bir ezginin, düş gücü yüksek, coşkulu, içten, sıcak, cesur, çağrışımları zengin bir şiirin öncüsüdür Özkan Mert” (Akt. Işık 2007: 2484).

“Diren! Ey kalbim

Diren! Hayasızlığa

Namussuzluğa

Diren! Kötüye

Çirkine, yanlışa

Diren! Yenilme

Ne güzeldir yaşamak

Bir ırmak gibi coşkunca

Dağların üzerinde yürümek

Bulutlara değdirmek başımızı

Sıcacık ak bir somun

Koltuğumuzun altında

Kırlara çıkmak

Karışmak insanların arasına

Milyonların arasına” (akt. Behramoğlu, 1997: 873).

İlk kitabındaki sert ve radikal şiirleri sebebiyle hüküm giyen şair, 1972 yılında yurt dışına çıkmak zorunda kalır. Şairin 1970 yılında yayımlanan *Irgatoğlu Atçalı Kel Mehmet* adlı destansı şiiri Nazım Hikmet’in *Kuvayi Milliye* adlı kitabından ve Attila İlhan’ın “Cebbar Oğlu Mehmed” adlı şiirinden esintiler taşır. Anadolu’nun yaşamış ve unutulmuş bir kahramanın destanı şeklinde kurgulanan eserde, yöresel bir dil ve üslup ön plana çıkar. 1978 yılında yayımlanan *Kırlangıçlar, Kırlangıçlar* adlı şiir kitabı ise onun toplumcu çizgideki en yetkin eserlerindedir. Bu kitabında da sürgünde olan şairin yaşadığı memleket özlemi, sürgünde yaşadığı zorluklar şiirine yansır. Yurt dışında da sosyalist sanat anlayışını devam ettiren şair, şiir yanı sıra çocuk edebiyatı ve çeviri çalışmalarıyla edebiyatımıza katkıda bulunur.

1.9. Diğer Toplumcu Gerçekçi Şairler

Altmış sonrası toplumcu gerçekçi şiirde yukarıda aktarmaya çalıştığımız şairlerin dışında ilk şiirlerinde bireysel kadın duyarlılığının ön plana çıktığı şiir anlayışıyla edebiyatımızda görünmeye başlayan Gülten Akin, 1970'lerden itibaren özellikle de 1971 yılında yayımlanan *Kırmızı Karanfil* ve 1976'da yayımlanan *Ağtlar ve Türküler* adlı şiir kitaplarıyla toplumcu gerçekçi şiirin başarılı örneklerini verir. Şiire İkinci Yeni etkisinde başlayıp daha sonra toplumsal meselelere odaklı bir şiirden yana tavır olan Özdemir İnce, Batı şiirine olan hâkimiyeti ve geniş şiir kültürüyle toplumcu gerçekçi şiire hem şiir yönünden hem de kuramsal çalışmaları ve çevirileriyle önemli katkılarda bulunur. Şairin İkinci Yeni etkisindeki ilk kitabı *Kargı* (1963)'dan sonra *Tutanaklar* (1967), *Kiraz Zamanı* (1969), *Karşı Yazgı* (1974), *Rüzgâra Yazılıdır* (1979) adlı şiir kitaplarında slogandan ve radikal söylemden uzak, şiirde imgeyi ve biçimi önemseyen toplumcu bir şiir oluşturma çabasına girişir.

Şiire 1950'de yayımladığı *Yazma* adlı şiir kitabıyla başlayan Can Yücel'in özellikle yetmişli yıllardan itibaren toplumcu şiire yöneldiği görülür. Şair, 1974'te yayımladığı *Bir Siyasinin Şiirleri* adlı kitabında ve daha sonrasında sosyalist tutumuna kara mizah, hiciv, ironi, erotizm gibi konular ekleyerek bu hareketin içinde kendine has bir şiir dünyası yaratmayı başaran şairlerden olur. 1960'larda Marksist çizgide ön plana çıkan bir diğer şair olan Metin Demirtaş 1969'da yayımladığı *Görüşme Yeri* adlı kitabıyla bu harekete katkıda bulunan şairlerdendir.

Şiire 1960'lı yıllarında başında yönelen ve ilk şiirlerinde sade ve anlaşılır bir şiir dili oluşturan ve Garip şiiri ekseninde şiirler yazan Eray Canberk, daha sonra içe dönük, bilinçaltını önceleyen, çağrışım odaklı bir şiire yönelir. 1969 yılında yayımladığı *Kuytu Sular* ile altmışlı yılların ortalarında itibaren toplumcu gerçekçi şiire yönelen şair, 1983 yılında çıkan *Yüreğinin Burkulduğu Zaman* adlı kitabı ise bu çizgideki en başarılı kitabı olarak ön plana çıkar.

Çeşitli etkilere açık olan ilk dönem şiirlerinden sonra İkinci Yeni şiirine yönelen Egemen Berköz, 1966'da yayımlanan ilk kitabı *Çin Askeri Ah Devam*'daki şiirlerinde bireyin toplum içindeki yerine ve yaşadığı çalkantılara odaklanan duyarlı ve hüznü merkeze alan bir şiir oluşturur. Şairin 1977'de yayımladığı *Yalnızlıklar! Yalnızlıklar!* ve 1981'de çıkan *Bu Kitapta Sen Neredesin?* adlı şiir kitaplarında ise toplumsal meselelere odaklanan şair, aynı zamanda bireyin kendisi, çevresi, kent ile yaşadığı problemler, ölüm, var olma sancısı gibi meseleleri gözleme dayalı bir üslupla aktarmaya çalışır.

Şiire ellili yılların sonlarında başlayan ve ilk şiir kitabı *Gecekondu*'yu 1964'te yayımlayan Sennur Sezer toplumcu gerçekçi çizgideki en üretken kadın şairlerdendir. Henüz ilk kitabında toplumcu şiire yönelen şair, bu tutumunu bütün ömrü boyunca devam ettiren şairlerdendir. Yoksul insanların yaşadığı trajediyi *Gecekondu* ile aktaran şair, toplumsal bir yaraya dönüşen gecekondulaşma ve çarpık kentleşmeye dair önemli eleştiriler getirir. İkinci kitabı *Yasak*'ı 1966'da yayımlayan Sezer, bu kitabında işçi sınıfına ve emek meselesine odaklanır. 1977'de yayımladığı *Direnç* adlı kitabında ise toplumsal mücadeledeki kadının yerine ve sorunlarına odaklanan şair, *Sesimi Arıyorum* (1982), *Kimlik Kartı* (1983), *Bu Resimde Kimler Var* (1987), *Afiş* (1991) adlı kitaplarında ihtilalin yarattığı travmalara, kaybettiği yol arkadaşlarına ve bireyin özgürlüğünün kısıtlanması gibi meselelere odaklanır.

Yine bu dönemde İkinci Yeni şiirinden toplumcu şiire kayan bir diğer şair Ali Püsküllüoğlu'dur. Şairin *Unutma Onları* (1976), *Yaz ve Yağmur* (1978) adlı kitaplarıyla başlayıp daha sonra devam eden şiirlerinde toplumcu gerçekçi öğeler ön plana çıkar. 1970'lerde bir diğer dikkat çeken toplumcu şair olan Yaşar Miraç, 1979'da art arda yayımladığı *Trabzonlu Delikanlı ve Şili ile Söyleşi* ve 1980'de yayımladığı *Gül Ekmek* adlı şiir kitaplarıyla Anadolu insanının problemlerini yine onların diliyle, türkü ve deyişleriyle şiirine taşır.

Yetmişli yılların genç ve coşkulu toplumcu şairlerinden biri de Veysel Çolak'tır. İlk dönem şiirlerinde ateşli bir Marksist şairin öfkeli tavrını şiir yoluyla aktarmaya çalışan Çolak, daha sonrasında başkaldırı, bireyin kendisi ve toplumla çelişkileri, aşk, kadın, varoluş sancuları gibi konulara yönelen daha geniş bir şiirden yana tavır alır. 1978 yılında yayımladığı *Terin Yaktığı Bir Yaradan* önemli ölçüde toplumcu gerçekçi etkilerle yoğrulmuş bir kitaptır. Ancak Çolak, seksen sonrasında şiirde imgeyi, dil ve biçimi önemseyen yeni ifade imkânlarının peşinde koşar. "Marksist kökenli şairler arasında biçim ve içeriğe dinamik bir karakter kazandıran ender şairlerdendir" (Korkmaz - Özcan, 2013: 316). *Günlerin Yağmurunda* (1980), *Aşk Olsun* (1982), *Ötesi Yar* (1985), *Fotoğraf Arkalıkları* (1985), *Ölümler Diyalogu* (1988) adlı şiir kitapları şairin estetik açıdan daha başarılı kitapları olarak gösterilebilir.

Şiire İkinci Yeni etkisinde başlayıp yetmişli yıllarda toplumcu gerçekçi şiirin dikkat çeken genç şairlerinden bir diğeri de İsmail Uyaroğlu'dur. Şiiri bir kurtarıcı ve hayatı anlamak için vazgeçilmez gören Uyaroğlu, ilk şiirlerinde lirik, biçimi ve ahengi önemseyen çağrışıma dayalı bir şiirden yana tavır alırken toplumcu gerçekçi dönemde ise tanıklığa yaslanan, yaşamın gerçek meselelerine odaklanan, küçük ayrıntıları önceleyen bir şiire yönelir. *Çocuk*

ve *Şiir* (1977), *Aşkta ve Umuttan Aldım Rengimi* (1978), *Gül Sağanağı* (1979), *Yakında* (1980), *Hayatı Karşılıyan Şiirler* (1981), *Şiir Kitabı* (1982) adlı kitapları toplumcu gerçekçi çizgideki örneklerdir.

Bu şairler dışında yetmişli yıllarda toplumcu gerçekçi şiir anlayışını benimseyip ihtilal sonrasında şiirlerinde çeşitli iç hesaplaşmalar yapan Ahmet Telli, Ahmet Ada, Ali Cengizkan, Hüseyin Yurttaş, Seyyit Nezir, Abdulkadir Budak, Erol Çankaya, Akif Kurtuluş, Ebubekir Eroğlu, Yılmaz Odabaşı gibi şairler de toplumcu gerçekçi şiire katkı sunan diğer şairler olarak öne çıkarlar.

SONUÇ

Nazım Hikmet ve onun öncülüğünü yaptığı “*Kırk Kuşağı*” toplumcu gerçekçi şiir anlayışından beslenen ancak bu şiir anlayışını daha geniş kitlelere taşıyan Altmış ve sonrası toplumcu şairleri genel hatlarıyla sanat yoluyla var olan düzene başkaldırarak veyahut onu yıkıp Marksist/Sosyalist bir düzen oluşturma gayesi taşıyan bir sanat anlayışının savunucusu olurlar.

Bu kuşağın şairleri şiiri, toplumsal mücadelenin ve devrimi gerçekleştirmenin bir aracı olarak gördüklerinden şiirde estetik kaygıyı önemli ölçüde arka planda bırakırlar. Şiirde daha çok sınıf bilinci, emek-sermaye ilişkisi, yoksulluk, işçi sınıfı ve problemleri ön plana çıkarırlar. Ayrıca şiirlerinde Anadolu’dan başlayıp bütün dünyayı ve sorunlarını içeren evrensel bir şiirden yana tavır alırlar.

Altmışlı yıllar ve sonrasında hızla yayılmaya başlayan toplumcu gerçekçi sanat anlayışının bu yükselişinde 1961 Anayasası’nın sunduğu kısmi özgürlük ortamının önemli bir payı vardır. Ayrıca dünyadaki özgürlük hareketleri, 1962’de kurulan Türkiye İşçi Partisinin ülke genelinde karşılık bulması, Marksizmi anlatan birçok kitabın Türkçeye çevrilmesi, çeşitli sol eğilimli yayınevlerinin kurulması, Nazım Hikmet’in kitaplarının tekrar yayımlanmaya başlaması gibi durum ve gelişmeler, bu şiir anlayışının genişlemesinde ve etkili olmasında çok önemli bir yer tutmaktadır.

Sonuç itibarıyla 1960-1980 yılları arasındaki toplumcu gerçekçi şiir kuşağı kendisinden önce Nazım Hikmet ile başlayan ve “40 Kuşağı” ile devam eden bu şiir anlayışını 1960’lı yıllardan itibaren çok daha yüksek bir sesle ve daha sloganik bir söylemle devam ettirmiş, dönemin politik ortamının sağladığı özgürlük ortamıyla çok daha geniş bir etki bırakmıştır.

“60 Kuşağı” toplumcu şairleri; yerleşik düzen eleştirisi, halk ve işçi sınıfının problemleri, kadın ve kadın kimliğinin problemleri, doğa ve diyalektik diriliş, kentleşme ve onun getirdiği problemleri, sömürü düzeni ve eleştirisi, sınıfsız bir toplum isteği gibi temel izlekler etrafında bir şiir anlayışı geliştirmişlerdir.

Bu şiir anlayışının şiirin estetik boyutunu çoğu zaman görmezden geldiğini, sanatı araçsallaştırdığını, dolayısıyla hızla esip geçen sosyalist rüzgârın etkisini yitirmesiyle yazılan eserlerin önemli kısmının etkisini yitirdiğini belirtmek gerekir. Ayrıca şiirde gittikçe tekilleşen konu ve izleklerin zamanla kullanıla kullanıla sıradanlaştığını da söylemek mümkündür. Yine de bütün siyasal tavrına rağmen bu şiir hareketinin Türk şiirinin anlatım olanaklarını genişlettiğini, şiirin hem konu hem de anlatım olanakları bakımından sınırlarını Türkiye’nin dışına çıkararak evrensel bir şiire doğru yol aldığını belirtmek gerekir. 1980 sonrasında oluşan yeni şiir anlayışlarının önemli ölçüde “60 Kuşağı”nın birikiminden faydalandığı da önemli bir gerçek olarak belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- AROLAT, Osman Saffet (1969), "Devrimci Genç Şairler Savaş Açıyor", **Ant Dergisi**, S. 153, s. 14-15.
- ASİLTÜRK, Baki (2006). **1980 Kuşağı Türk Şiirinin Poetikası**, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.
- AYDOĞDU, Yusuf (2011), Kemal Özer’in Şiirlerinde Toplumcu Gerçekçilik ve Eğitim”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- AYDOĞDU, Yusuf (2021), **Acının Atlasında Bir Sürgün: Metin Altıok ve Şiiri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AYYILDIZ, Mustafa (2015), “Bir Derginin Serencamı: Halkın Dostları Dergisi”, **Mavi Atlas Dergisi**, C. 4, s. 53-75.
- BEHRAMOĞLU, Ataol (1997), **Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri Antolojisi-II**, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- BEHRAMOĞLU, Ataol (2006), **Bir Gün Mutlaka**, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- BERFE, Süreyya (1999), **Kalfa (Toplu Şiirler)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BEZİRCİ, Asım (1993), **Güle Dil Verenler**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

- BİLEN, Mehmet Yaşar (1985), **70 Kuşağı Şiirimizi Tartışıyor**, Yaba Yayınları, Ankara.
- DURBAŞ, Refik (1974), **Hücremde Ayışığı**, Cem Yayınları, İstanbul.
- DURBAŞ, Refik (1997), **Seçme Şiirler**, Adam Yayınları, İstanbul.
- DURBAŞ, Refik (2016), **Çıracak Aranıyor (Toplu Şiirler-I)**, Işık Yayınları, İstanbul.
- GÜLENDAM, Ramazan (2010), “Siyaseti Şiirde Yaşamak: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Sosyalist Şiir”, **Journal of Turkish Studies**, S. 5, C. 2, s. 212-280.
- IŞIK, İhsan (2007), “Mert, Özkan”, **Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, Elvan Yayınları, Ankara, C. 6, s. 2483-2485.
- KORKMAZ, Ramazan (2009), **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839–2000)**, Grafiker Yayınları, Ankara.
- NARLI, Mehmet (2002), “Altmışlı Yılların Genç Toplumcu Şiiri”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, S. 348, s. 27-28.
- OKTAY, Ahmet (1992), **Sanat ve Siyaset**, Yön Yayıncılık, İstanbul.
- OKTAY, Ahmet (2016), **Söz Acıda Sınandı (Toplu Şiirler)**, Işık Yayınları, İstanbul.
- ÖZEL, İsmet (1967), “Evet, isyan”, **Şiir Sanatı dergisi**, S. 16, s. 28–29.
- ÖZEL, İsmet (1998), **Erbain (Kırk Yılım Şiirleri)**, Şule Yayınları, İstanbul.
- ÖZER, Kemal (1976), **Kavganın Yüreği**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ÖZER, Kemal (2000), **Şiiri Sorgulayan Yazılar**, Yordam Kitapl., İstanbul.
- ÖZER, Kemal (2009), **Yaralı Karanfil (Toplu Şiirler)**, Kırmızı Yay., İstanbul.
- YÜREK, Hasan (2018). “Ahmet Oktay”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/oktay-ahmet>.